

ROCZNIK TOMISTYCZNY
6 (2017)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
6 (2017)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

6 (2017)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelnny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Karolina Ćwik, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, (j. francuski), Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2017

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93,

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Corrigenda et addenda.....	12
Artur Andrzejuk Istnienie pierwszym aktem bytu	13

Rozprawy i artykuły

Richard Kalka Structure metaphysique de la relation chez Thomas d'Aquin.....	29
Karolina Ćwik Wpływ wcielenia Słowa na rozumienie wszechmocy Boga w ujęciu św. Tomasza z Akwinu.....	47
Izabella Andrzejuk Kontemplacja i poznanie <i>per raptum</i> . Tomaszowe źródła rozumienia istoty doświadczenia mistycznego.....	59
Michał Zembrzuski Tomaszowy argument „z blokowania” za niematerialnością działań intelektu.....	77
Artur Andrzejuk Struktura bytu w <i>Summa contra Gentiles</i> Tomasza z Akwinu.....	99
Ewa A. Pichola Realizm fenomenologiczny Dietricha von Hildebranda wobec realizmu metafizycznego św. Tomasza z Akwinu.....	121
Izabella Andrzejuk Tomaszowe rozumienie przyjaźni jako <i>amicitia</i> i <i>caritas</i> . Człowiek w relacjach z Bogiem i z drugim człowiekiem.....	133
Marcin Karas Z dziejów arystotelizmu chrześcijańskiego w Polsce. Porównanie kosmologii św. Tomasza z Akwinu i ks. Benedykta Chmielowskiego.....	153
Tomasz Pawlikowski Mistyki i działacz religijny w ujęciu ks. Aleksandra Usowicza.....	167
Jan Pociąg Relacja materii i ruchu w ujęciu Tadeusza Wojciechowskiego i Alberta Mitterera	189
Kingsley Ch. Ekeocha The method for the discovery of the absolute transcendental properties of being in Mieczysław Albert Krąpiec's metaphysics	207

Sprawozdania i recenzje

Jakub Koška

Sprawozdanie z Sympozjum ku czci św. Tomasza z Akwinu w 743 rocznicę jego śmierci pt. „Tomasz z Akwinu: wczoraj - dziś - jutro”..... 233

Michał Zembrzuski

Sprawozdanie z sympozjum naukowego „Tomizm konsekwentny” ku czci Profesora Mieczysława Gogacza w dziewięćdziesięciolecie jego urodzin 239

Izabella Andrzejuk

Recenzja: Piotr Stanisław Mazur, *Zarys podstaw filozofii człowieka. Antropologiczne zastosowanie metody separacji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2016, stron 216 243

Artur Andrzejuk

Filozoficzna etyka z *Summy teologii* (jeszcze raz) po polsku [Recenzja przekładów W. Galewicza] 249

Artur Andrzejuk

Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, *U podstaw jedności bytowej człowieka. Studium z metafizyki osoby*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2016, stron 520..... 261

Artur Andrzejuk

Recenzja: Kazimierz Mikucki, *Tomizm w Polsce po II wojnie światowej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, stron 366..... 267

Artur Andrzejuk

Recenzja: Ryszard Polak, *Człowiek i moralność w myśli Jacka Woronieckiego OP. Filozoficzne podstawy katolickiej etyki wychowawczej i jej zasady*, Wydawnictwo „von borowiecky”, Warszawa-Radzymin 2017, stron 566..... 275

Artur Andrzejuk

Recenzja: Paweł M. Świącki, *Teleologia poznania intelektualnego według Tomasza z Akwinu*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, stron 216..... 279

Artur Andrzejuk

Tomizm biblijny [Recenzja dwóch przekładów komentarzy do *Corpus Paulinum*]. 283

Jacek Grzybowski

Analityka i tomizm. Czy możliwości mogą mieć akty? Wokół książki Michała Głowiaki *Możliwości i ich akty. Studium z tomizmu analitycznego* (Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2016, stron 380)..... 293

Tomasz Pawlikowski

Recenzja: *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów*, opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 316..... 299

Michał Zembrzuski

Recenzja: Aleksander Lisowski, *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce św. Tomasza z Akwinu*, Iota Unum, Warszawa 2015, stron 136..... 303

Michał Zembrzuski

Recenzja: Edmund Morawiec, *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego i racjonalność*, Wydawnictwo Liber Libri, Warszawa 2014, stron 195..... 311

Michał Zembrzuski

Recenzja: Piotr Roszak, Jörgen Vijgen, *Reading Sacred Scripture with Thomas Aquinas. Hermeneutical Tools, Theological Quaestiones And New Perspectives*, Brepols 2015, pp. 608..... 315

Natalia Herold

Recenzja: Stanisław Gałkowski, *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*,
Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 328..... 321

Polemiki i dyskusje

Mateusz Penczek

Kilka uwag polemicznych w odpowiedzi na recenzję mojej książki *Wola i intelekt*
w filozofii Tomasza z Akwinu..... 331

Nota o autorach.....345

Table of Contents

Editorial.....	11
Corrigenda et addenda.....	12
Artur Andrzejuk Existence as the first act of being	13

Dissertations and articles

Richard Kalka The metaphysical structure of relation by Thomas Aquinas	29
Karolina Ćwik Influence of Incarnation of the Word of God on understanding God's omnipotence according to St. Thomas Aquinas.....	47
Izabella Andrzejuk Contemplation and cognition <i>per raptum</i> . Thomas's sources of understanding the essence of the mystical experience	59
Michał Zembrzuski Aquinas's impediment argument for the immateriality of the intellect.....	77
Artur Andrzejuk Structure of being in <i>Summa contra Gentiles</i> by Thomas Aquinas	99
Ewa A. Pichola Dietrich von Hildebrand's Phenomenological Realism in Discussion with St. Thomas Aquinas' Metaphysics	121
Izabella Andrzejuk The Thomas Aquinas' Understanding of Friendship as <i>amicitia</i> and <i>caritas</i> . The Man's Relations with God and with other Man.....	133
Marcin Karas From the History of Christian Aristotelianism in Poland. Comparisons of Cosmology St. Thomas Aquinas' and Fr. Benedict Chmielowski.....	153
Tomasz Pawlikowski Mystic and religious activist in the view of Aleksander Usowicz CM	167
Jan Pociąg Albert Mitterer's and Tadeusz Wojciechowski's Concepts of the Interdependence of Matter and Motion	189
Kingsley Ch. Ekeocha The method for the discovery of the absolute transcendental properties of being in Mieczysław Albert Krąpiec's metaphysics	207

Reports and Reviews

Jakub Koška

The Report of the Symposium in Honor of St. Thomas Aquinas, 743th Anniversary of his Death. 'Thomas Aquinas: Yesterday – Today – Tomorrow' 233

Michał Zembrzuski

The Report of the Symposium „Consequential Thomism” Dedicated to Professor Mieczysław Gogacz in the Ninety Years of His Birth 239

Izabella Andrzejuk

Review: Piotr Stanisław Mazur, *Zarys podstaw filozofii człowieka. Antropologiczne zastosowanie metody separacji*, Księgarnia Akademicka, Cracow 2016, pp. 216..... 243

Artur Andrzejuk

Philosophical Ethics in *Summa theologiae* (Once Again) in Polish. [Review of W. Galewicz Translations] 249

Artur Andrzejuk

Review: Arkadiusz Gudaniec, *U podstaw jedności bytowej człowieka. Studium z metafizyki osoby*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2016, pp 520..... 261

Artur Andrzejuk

Review: Kazimierz Mikucki, *Tomizm w Polsce po II wojnie światowej*, Księgarnia Akademicka, Cracow 2015, pp. 366..... 267

Artur Andrzejuk

Review: Ryszard Polak, *Człowiek i moralność w myśli Jacka Woronieckiego OP. Filozoficzne podstawy katolickiej etyki wychowawczej i jej zasady*, Wydawnictwo „von borowiecky”, Warsaw-Radzymin 2017, pp. 566..... 275

..Artur Andrzejuk

Review: Paweł M. Świącki, *Teleologia poznania intelektualnego według Tomasza z Akwinu*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, pp. 216..... 279

Artur Andrzejuk

Biblical Thomism. [Review of Commentary in *Corpus Paulinum* Translations] 283

Jacek Grzybowski

Analytic and Thomism. Can potentials have acts? Around Michał Głowala Book *Możliwości i ich akty. Studium z tomizmu analitycznego* (Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Breslau 2016, pp. 380)..... 293

Tomasz Pawlikowski

Review: *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów*, opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Cracow 2016, pp. 316..... 299

Michał Zembrzuski

Review: Aleksander Lisowski, *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce św. Tomasza z Akwinu*, Iota Unum, Warsaw 2015, pp. 136. 303

Michał Zembrzuski

Review: Edmund Morawiec, *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego i racjonalność*, Wydawnictwo Liber Libri, Warsaw 2014, pp 195..... 311

Michał Zembrzuski

Review: Piotr Roszak, Jörgen Vijgen, *Reading Sacred Scripture with Thomas Aquinas. Hermeneutical Tools, Theological Quaestiones And New Perspectives*, Brepols 2015, pp. 608..... 315

Natalia Herold
Review: Stanisław Gałkowski, *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*,
Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Cracow 2016, pp. 328..... 321

Controversy and Discussions

Mateusz Penczek
Some Polemical Remarks in Response to the Review of My Book *Wola i intelekt*
w filozofii Tomasza z Akwinu..... 331

Note about authors..... 345

Recenzja

Stanisław Gałkowski, *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, ss. 328

Liberalizm współczesnej kultury, wszechobecny relatywizm, postmodernizm, jak również zmiana modelu rodziny, związana chociażby z pracą kobiet, to tylko niektóre czynniki wpływające na kryzys wychowania. Pokłósiem tej sytuacji musi być więc przynajmniej ponowna refleksja nad tym, czym wychowanie powinno być (lub czym z pewnością nie jest), na czym się opiera, jak długo trwa, wreszcie i nad tym, kto jest w nie zaangażowany. Czy tylko rodzice z racji swojej szczególnej pozycji, a może również szkoły i inne instytucje? Czy wychowanie ma swoje granice itp.? Po wszechnie mówi się o wyczerpaniu klasycznych wzorców wychowania i potrzebie odwołania się do nowych – jakich, wciąż trudno powiedzieć. Żywa debata na temat wychowania trwa już od dłuższego czasu. Jednym z jej uczestników

został Stanisław Gałkowski – wykładowca na Wydziale Pedagogicznym Akademii Ignatianum w Krakowie.

Celem analizy podjętej przez Stanisława Gałkowskiego na kartach omawianej książki jest ukazanie wychowania w perspektywie refleksji filozoficznej. Niewątpliwą zaletą publikacji jest zawarty w niej szeroki dobór źródeł, z których czerpał autor, jak również zwrot w stronę klasycznych koncepcji wychowania. Należy włączyć tu przede wszystkim o. Jacka Woronieckiego OP (1878–1949), tomisty związanego z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, który stał się niejako patronem tej publikacji. Myliłby się ten, kto jednak zwiedziony tytułem książki myślałby, że jest to tylko i wyłącznie literalna wykładnia teorii wychowania (czy szerzej – etyki) tego dominikanina. Stanisław Gałkowski

z precyzją i konsekwencją prezentuje różne nurty zajmujące się teorią wychowania, zachęcając tym samym do samodzielnej refleksji. Publikacja systematyzuje wiedzę, czytelnicy mogą zapoznać się z kierunkami, które, jak zaznacza autor, „mają największe znaczenie oraz najdalej idące konsekwencje dla zbudowania teorii wychowania” (s. 87) – poza wspomnianym już tomizmem, omówione zostały: determinizm, postmodernizm, antypedagogika itd. Czy jest w tym nuta prowokacji ze strony Gałkowskiego – nie wiem, z pewnością jednak nie daje On gotowych odpowiedzi na postawione kwestie. Jakże celna okazuje się w tym świetle uwaga Rafała Godonia: „Książka pomaga czytelnikowi zwrócić jedynie uwagę na *n i e o c z y w i s t o ś ć w s k a z a n y c h z a g a d n i e ń*, [podkreślenie moje: N.H.] sugeruje możliwą drogę poszukiwań, ale nie wyręcza czytelnika w wyciąganiu wniosków i osiąganiu konkluzji”¹.

Tytułowa długomyślność (łac. *longanimitas*) jest terminem ukutym na określenie podstawowej cnoty wychowawcy. Woroniecki, a za nim Gałkowski, umiejscawia ją obok cierpliwości, ponieważ dzięki niej wychowawca pracuje ze spokojem, oczekując efektów własnej pracy (wychowawczej), nie wiedząc czy owych efektów doczeka on sam, czy też wychowanie okaże się „inwestycją tak długoterminową, że to inni będą zbierali efekty naszej pracy” (s. 11). Gdy u wychowawcy brakuje cnoty długomyślności pojawia się zagrożenie smutku i zniechęcenia, prowadzące nie-

uchronnie do utraty wiary w sens tego, co się robi, a więc takiej wady moralnej, która nazywa się acedia. Długomyślność oraz cierpliwość przynależą zaś do grupy cnoty kardynalnej męstwa. Męstwa, którego skutkiem jest takie „wewnętrzne panowanie nad zniechęceniem, które sprawia, że cofamy się przed napotkanymi przeszkodami i nie osiągamy zamierzonego celu”². O ile jednak cnoty należące do umiarkowania, tj. łagodność, łaskawość powstrzymują przed gniewem czy pragnieniem odwetu (reagują one bowiem na konkretne zło, które nas dotyka), o tyle cierpliwość oraz długomyślność mają inną właściwość – chronią przed zniechęceniem i smutkiem, który mógłby nas dotknąć z powodu braku spodziewanego dobra. Potrzeba nam pewnej konsekwencji, Woroniecki przywoływał w tej sprawie hasło Stefana F. Garczyńskiego: „Dać rozkaz i siłę z rozkazem”, jednak: „długomyślność wynika również ze zrozumienia, że w wychowaniu nie wszystko od nas zależy, że podstawowa siła sprawcza oczekiwanych przemian leży po stronie wychowanka” (s. 12). To właśnie on jest kowalem swojego losu. Posłuszeństwo, jakie wykazuje wobec swojego przewodnika, polega wobec tego na uznaniu celów przez niego wskazanych jako własne cele. Oczywiście nie zawsze występuje zgodność między działaniami wychowanka a intencjami wychowawcy. Wychowanie z racji swojej złożoności dokonuje się w obszarze

¹ Fragment z recenzji wydawniczej dr hab. Rafała Godonia zamieszczony na czwartej stronie okładki.

² J. Woroniecki, *Długomyślność jako cnota wychowawcy*, w: *Wychowanie człowieka*, Kraków 1961, s. 191

niepewności, z tego powodu – pisze Gałkowski – odwołuje się do nadziei.

Warto zwrócić uwagę, że Autor zarówno „otwiera” książkę, powołując się na cnotę, jak i kończy ją w ten sposób – ostatni rozdział, zatytułowany, *Zamiast zakończenia. Charakter jako przedmiot wychowania*, omawia bowiem kwestie związane z aretologią. Ujawnia się tutaj coś na wzór klamry kompozycyjnej czy klucza, podług którego można interpretować pozostałe rozdziały.

Publikacja Stanisława Gałkowskiego ma postać monografii i jest – jak przyznaje autor we *Wstępie* – podsumowaniem wieloletnich badań, które w formie artykułów naukowych były przez ten czas wydawane, a teraz na nowo przemyślane i uporządkowane znalazły się w jednym zbiorze. Książka składa się z trzynastu rozdziałów, poprzedzonych wspomnianym *Wstępem*, z których każdy dotyczy innego zagadnienia. Autor prowadzi rozważania, rozpoczynając od kwestii podstawowych, tj. omawia relację filozofii i wychowania, znalazły się tutaj również ogólne refleksje na temat filozofii, jej zadań, jak i skutków jej uprawiania. Nie zabrakło próby dokonania klasyfikacji filozofii wychowania wśród innych dyscyplin filozoficznych. Rozpoczynając w ten sposób, Gałkowski uzasadnia, dlaczego do rozmów o wychowaniu poza psychologami, socjologami, antropologami itp. włączyć należy również filozofów (lub przynajmniej nie pomijać ich w tym dyskursie). Za najważniejsze elementy, pojawiające się już na początku, a później rozwinięte w kolejnych rozdziałach, uważam, podjęcie następujących kwestii: po pierwsze

zauważenie, że przyjęcie określonej teorii wychowania uzależnione jest od przyjętej koncepcji człowieka: „Nie oznacza to oczywiście, że zawsze konkretny wychowawca wie, jaką koncepcję człowieczeństwa realizuje, przeważnie nawet nie zdaje sobie sprawy, że realizuje jakąkolwiek koncepcję. Tym bardziej, że znaczna część wpływów wychowawczych, jakim podlega dziecko jest niezaplanowana i często wręcz nieświadoma” (s. 26). Po drugie zwrócenie uwagi na dynamiczny charakter ludzkiego bytu. Wskazuje to na cechę człowieka, podług której nie jest on istotą raz na zawsze skończoną, statyczną, lecz jest zdolny do rozwoju, doskonalenia się. Aktualizuje się, przekraczając siebie, wyznaczając sobie coraz to nowe granice. Gałkowski stawia sprawę jasno: „Podmiotem rozwoju jest człowiek, będący przez cały czas swego istnienia tym samym, lecz nie takim samym” (s. 179). Wychowanie jest procesem powolnym, dokonuje się w przestrzeni czasowej w taki sposób, że odwołuje się zarówno do teraźniejszości, jak i przyszłości. Gałkowski szczególnie ten aspekt podkreśla, podnosząc go po raz pierwszy już we *Wstępie*: „dziecko nie tylko przygotowuje się do przyszłego życia, ale również już żyje, nie tylko uczy się jak myśleć w przyszłości, ale tak już myśli, nie tylko przygotowuje się do podejmowania decyzji, ale już je podejmuje” (s. 11). Woroniecki wybiega jeszcze dalej, pisze bowiem: „Wychowujemy na całe życie, a poza tym na wieczność i ten trwały rezultat, który by pozostał na wieki (...)”³. Po trzecie zaś, doniosłe konsekwencje nie- sie zauważenie, że wychowanie odbywa

³ Tamże, s. 199.

się w porządku teleologicznym, nie jest przypadkowe, nie jest sumą działań losowych. Tak rozumiane wskazuje również kwestię ściśle z tym związaną, mianowicie pojęcie odpowiedzialności (której zresztą szczegółowej analizy dokonał autor w szóstym rozdziale).

Podobnie jak przywołany już o. Woroniecki, Gałkowski również umiejscawia wychowanie w obszarze etyki. Nie może ona bowiem ograniczyć się do wyznaczania norm postępowania, ale co więcej powinna podejmować kwestie, w jaki sposób formować osoby, aby nabrały trwałej dyspozycji do dobrego postępowania. Filozofia wychowania jest jednocześnie w pełni filozofią praktyczną.

Nie wystarczy odwołanie się do popularnej dzisiaj koncepcji wiedzy typu *know-how*, „nie wystarczy wiedzieć, *co robić* (jakie dobro należy realizować) ani *jak to robić* (w jaki sposób osiągnąć požądane dobro). By takie dobro zrealizować, potrzeba jeszcze chcieć to robić, podjąć się tego zadania, a więc konieczna jest jeszcze odpowiedź na pytanie: *co robić, by dobro poznane i uznane w porządku teoretycznym, było również w praktyce motywem przewodnim naszego życia?*” (s.15). Trzeba dobrać odpowiednie środki, poznać ową „prawdę o dobru”, ale przy jednoczesnym założeniu, że u podstaw wychowania leży autonomia i godność, tak zarówno wychowawcy, jak i wychowanka. Obaj są tak samo ważni, chociaż relacja ta nie jest ani też nie może być symetryczna. „Każda relacja międzyludzka zmienia obie osoby stanowiące jej członki, jednakże w przypadku, gdy jedna jest dorosła i ukształtowana, a druga niedojrzała i podatna na zmiany, re-

lacja ta jest niesymetryczna i zmienia zawsze bardziej dziecko niż dorosłego” (s. 47). Wychowanie, będące przemianą człowieka, musi przenikać jego całego, to znaczy obejmować troską zarówno sferę intelektualną, wolitywną, jak i emocjonalną. Wychowanie ma charakter celowy, wynika wprost z rozumnej natury człowieka. Ów cel ma, jak ocenia Gałkowski, niezwykle złożony charakter. Nie wystarczy bowiem przysposobić wychowanka do dobrego życia (na które składa się osiągnięcie przez wychowanka autonomii moralnej i intelektualnej), trzeba również zatroszczyć się o jego wdrożenie w życie społeczności, w której przyjdzie mu żyć. Dlatego na wychowanie trzeba spojrzeć szerzej niż tylko i wyłącznie od strony wychowawcy i wychowanka. Nie mniej ważnym elementem, który trzeba „wkalkulować” w proces wychowania, jest społeczeństwo, aby „przyszłe życie wychowanka było wartościowe nie tylko dla niego, lecz także dla osób, wśród których spędzi on całe życie” (s. 49). W interesie wychowanka jest jego przystosowanie do życia we wspólnocie, aby jej służyć jak najlepiej potrafi, a w interesie wspólnoty stworzenie do tego odpowiednich warunków. W tym kontekście szkoda, że Autor nie podjął się kwestii związanych z metodami oraz środkami wychowawczymi oraz zagadnieniem wychowania patriotycznego i religijnego (obok podjętego w książce wychowania społecznego).

Oczywiście rozwój dokonuje się według indywidualnych możliwości i uzdolnień. Chociaż wspólną cechą wszystkich ludzi jest potencjalność ich natury, przejawiająca się w możliwości

rozwoju i aktualizacji, to jednak różniemy się od siebie, mamy różne talenty, różnimy się wrażliwością itd. „Potencjalność oznacza z jednej strony niesamodzielną i potrzebę współdziałania, a z drugiej – możliwość rozwoju. (...) Niesamowystarczalność człowieka dotyczy nie tylko zaspokajania potrzeb somatycznych, lecz również duchowo-psychicznych; aktualizacja życia osobowego nie jest możliwa bez uczestnictwa w życiu społecznym i realizacji dobra wspólnego” (s. 70). I znowu z jednej strony możliwości tkwiące w nas samych są nam dane, nie możemy ich samodzielnie wybrać ani odrzucić, natomiast możemy podjąć decyzję o ich aktualizacji, rozwijaniu bądź podjąć decyzję przeciwną, z tym jednak zastrzeżeniem, że weźmiemy za to odpowiedzialność (bo są one nam również i zadane). „Każdy więc czyn ludzki nabiera dodatkowo lub ujemnej kwalifikacji moralnej w zależności od tego, czy zbliża, czy też oddala człowieka od jego ostatecznego dobra, od realizacji zadanej mu przez Boga natury. Dobry człowiek to ten, który realizuje swe *zadane* człowieczeństwo, staje się tym samym w pełni człowiekiem. Uznanie tego obiektywnego dobra nakłada na nas powinności jego realizacji; z jednej strony powinność pracy nad sobą każdego z nas, a z drugiej – powinność nauczyciela, polegająca na udzielaniu w tym pomocy jego podopiecznym” (s. 69).

Wychowanie w sposób szczególny dokonuje się w relacji wychowawca – wychowanek, której podstawą jest autory-

tet. Wiąże się on z zaufaniem ze strony wychowanka, z jednej strony, i poczuciem odpowiedzialności u wychowawcy z drugiej strony. Gałkowski uważa, że zaistnienie relacji opartej na autorytecie jest wręcz konieczne do relacji wychowawczej, jedyną alternatywą – pisze – jest „wymuszanie posłuszeństwa za pomocą siły fizycznej lub przemocy innego rodzaju”. Trudno jednakże w takiej sytuacji mówić o wychowaniu, raczej należałoby zaklasyfikować takie działanie jako indoktrynację, którą „od wychowania (nie indoktrynacji) różni nie cel, nie to, czemu (komu) ma ono służyć, nie to, jakie wartości leżą u jego podstawy (i jak je oceniamy), a jedynie to, czy pozostawia wychowankowi możliwość wyboru między nimi, a wartościami konkurencyjnymi” (s. 46). O załamaniu się autorytetu niemal rozpaczliwie pisała Hannah Arendt: „autorytet zniknął ze współczesnego świata. Odkąd utraciliśmy pewne autentyczne, niepodważalne i wspólne wszystkim doświadczenia, wokół autorytetu zaczęły narastać kontrowersje i niejasności. Słowo to niewiele już nam dziś mówi i właściwie nie bardzo je rozumiemy”⁴. Czy jednak nie ma racji autor, gdy ocenia, że czasy współczesne wcale nie są areną erozji autorytetu, a raczej jego eskalacji? Trudnością, która narasta wokół tych kwestii, jest to, kogo i w jakich okolicznościach uznaje się za autorytet oraz gdzie przebiega granica, wyznaczająca posłuszeństwo wobec jego wskazań. Autorytet, czy to epistemiczny czy też deontyczny – zgodnie ze znaną klasyfikacją Józefa Bocheńskiego

⁴ H. Arendt, *Miedzy czasem minionym i przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, Warszawa 1994, s. 113

go⁵ – musi spełniać dwie przesłanki. Pierwsza polega na rozpoznaniu, czy zachodzi trójczłonowa relacja między podmiotem, przedmiotem i dziedziną, czyli czy to, co należy do danej dziedziny, zostało w całości przekazane i w całości uznane. Druga odnosi się do dobrowolnego zawieszenia sądu, dzięki przyjęciu czyjegoś stanowiska za prawdziwe, bez własnej refleksji, z tego tylko powodu, że darzymy tego kogoś zaufaniem. Gałkowski wyjaśnia jeszcze jedną trudność, mianowicie dlaczego Bocheński nie wyróżnia autorytetu moralnego, otóż „przynajmniej jest bardzo prosta: w sensie ścisłym autorytet moralny nie istnieje”, a nieco dalej dodaje jeszcze: „z jednej strony pojęcie autorytetu moralnego jest wewnętrznie sprzeczne – jeżeli autorytet oznacza rezygnację z własnej autonomii, a autonomia jest warunkiem *sine qua non* moralności. Z drugiej jednak – jak będę się starał pokazać – można mówić o autorytecie moralnym w znaczeniu słabszym (być może lepszym wyrażeniem byłby „wzór osobowy”), a więc o kimś na kim się wzorujemy i do pewnego stopnia chcielibyśmy się, pod względem moralnym, upodobnić” (s. 193). Wychowawcy mają realną możliwość kształtowania postaw wychowanków, choć niejednokrotnie dokonuje się to „w ciszy”, w odwołaniu do autorytetu, do autentyczności wychowawcy rozumianej jako zachodząca u niego zgodność między myśleniem i działaniem. Przykład idzie z góry. Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której wychowawca miałby posłuch u wychowanka lub żeby wychowanek mógł obdarzyć zaufa-

niem osobę, u której te dwa przejawy osobowości się nie pokrywają. Można wskazywać oczywiście wiele innych cech pożądaných u wychowawców, ale wszystkie posiadane przez nich zalety na nic by się zdały, gdyby po drugiej stronie relacji zabrakłoby chęci współpracy. Autor zwraca więc uwagę na puszczoną w niepamięć cnotę, która w tradycji scholastycznej nazywała się „pouczalnością” (łac. *docilitas*) i w tekstach u św. Tomasza funkcjonowała jako cnota uczniowska. Polega ona na takiej dyspozycji wychowanka, w której wyraża on gotowość do wysłuchania i wzięcia pod rozwagę czyjegoś zdania, opinii, rady. Nie zasada się na bezrefleksyjnym podporządkowaniu, lecz jest przejawem uznania swojego punktu widzenia za ograniczony i niezupełny. W związku z tym rodzi się potrzeba poznania również innych punktów widzenia, poszerzenia horyzontów. „Jest to postawa człowieka otwartego na różne punkty widzenia, ale również (a nawet przede wszystkim) postawa pewnej pokory – świadomości własnych braków i gotowości ich uzupełnienia” (s. 220). Równocześnie ktoś, kto nie ma w sobie owej dyspozycji, nie będzie mógł również uznać żadnego autorytetu. Spowoduje to, że z trudem będzie odnajdywać się w świecie współczesnym, którego jedną z cech jest narastający dynamizm. W skutek postępu naukowego i technologicznego nastąpił wzrost znaczenia autorytetu, umocnienia jego pozycji. Człowiek nie jest już w stanie opanować wiedzy i umiejętności z tak wielu dziedzin, raczej staje się specjalistą z ich włą-

⁵ J. Bocheński, *Sto zabobonów. Krótki filozoficzny słownik zabobonów*, Paryż 1987, s. 20

skich wycinków. Tak więc autorytety będą towarzyszyć nam przez całe życie.

Jeśli zaakceptuje się fakt, że świat, w którym żyjemy, podlega nieustannej przemianie, i coś, co dzisiaj jest przejawem nowoczesności, jutro będzie już przestarzałe, a coś, co dzisiaj jest marzeniem i mrzonką, jutro stanie się nie tylko możliwe, ale już obecne, wówczas przychodzi również zrozumienie, że wychowanie chociaż musi uwzględnić aspekt przysposobienia wychowanka do życia we wspólnocie, do funkcjonowania w ramach społeczności, to jednak nie to jest głównym jego celem. „Oznacza to, że w wychowaniu należy mniejszą wagę przykładac do rzeczywistości, której współtwórcą ma być wychowanek i do jego przyszłego zachowania, a większą do niego samego, do nabywania przezeń sprawności, trwałych dyspozycji i umiejętności przydatnych w każdej sytuacji, w której człowiek może się znaleźć. Te wymagania spełnia pochodząca jeszcze ze starożytności koncepcja cnoty” (s.280). Autor opisuje pojęcie cnoty (łac. *arete*), począwszy od znaczenia, jakie nadał jej Platon, dla którego jest ona doskonałością duszy ludzkiej o charakterze moralno-intelektualnym, poprzez przekształcenia Arystotelesa, który z kolei uznał ją za sprawność czynu i skłonność do działania. Po tak poczynionym wprowadzeniu Autor dodaje, że sprawności umożliwiają nam osiągnięcie pełnej autonomii, bo dzięki nim – jak pisze – można mieć kontrolę nad własnym życiem. Ich nabycie nie jest jednak proste, wymaga czasu, wysiłku i woli. Każdy czyn, który podejmowany jest świadomie i dobrowolnie, pozostawia w człowieku swój ślad – jedne działania

wywołują w nas skłonność dodatnią i inne ujemną. W taki sam sposób nabywa się zarówno wad, jak i cnót. Istnieje ponadto wyraźna różnica między cnotą a nawykiem. Różnica ta polega na świadomości podejmowanych czynów – nawyk jest czymś automatycznym, bezrefleksyjnym, cnota z kolei zawsze wynika z decyzji. „Sprawność nabywa się poprzez ćwiczenia, których celem nie jest zmechanizowanie czynności, ale wyrobienie trwałych dyspozycji, sprawność jest więc jakby skondensowanym doświadczeniem, ułatwiającym bez długich wahań i rozterek wewnętrznych podejmowanie decyzji, które pozwolą w sposób możliwie optymalnie dostosowany do okoliczności zewnętrznych osiągnąć zamierzony skutek” (s. 284-285). Wychowanie moralne, kształtowanie charakteru wychowanka, formowanie sumienia stanowi wobec tego szczyt wychowania, pewien jego kres, z tym znaczeniem, że formacja ta jest permanentna, trwa całe życie. Zawsze polegała na dążeniu do doskonałości, ale jak metaforycznie kończy książkę Autor: „Charakter moralny wychowanka jest właściwym horyzontem naszego myślenia o wychowaniu, jest wprawdzie tak jak horyzont – nigdy w pełni nieosiągalny, jednak musi pozostać celem naszych działań, jeżeli chcemy ułatwić podopiecznym osiągnięcie tego, co najważniejsze – dobrego życia” (s. 292).

W książce Stanisława Gałkowskiego poruszanych wątków jest oczywiście znacznie więcej, począwszy od jakże aktualnej trudności uzasadnienia relacji polityki i wychowania, a skończywszy na popularnym dziś nurcie antypedagogiki, czy jeszcze dramatyczniejszymi kon-

sekwencjami wyrastającymi z oparcia się na postmodernistycznej koncepcji człowieka nieokreślonego. Dramatycznymi, gdyż kiedy brakuje możliwości odwołania się do „jakiegokolwiek kanonu kultury”, rola wychowawcy staje się niemalże ciężarem nie do udźwignięcia, bo „wychowanie nie jest więc wprowadzeniem dziecka w świat kultury i wartości, lecz tworzeniem go *ex nihilo*.” (s. 77).

Z całości lektury można wysnuć następującą konkluzję: jeśli miałyby rzeczywiście nastąpić zwrot w stronę klasycznych koncepcji wychowania (reprezentowanych m.in. przez przywołanego już wielokrotnie o. Jacka Woronieckiego OP) to tylko wtedy, kiedy nie będzie się w wychowaniu pomijało faktu, że ten świat przemienia się wraz z tym, jak przemieniają się zamieszkujący go ludzie, iż kultura nie jest dana raz na zawsze, lecz to człowiek jest jej twórcą i panem. „Wychowanie, które ma też (przynajmniej w klasycznym podejściu) kształtować kulturę i przygotowywać do uczestnictwa w niej, nie może być jej bezkrytycznie podporządkowane, ale też nie powinno sytuować się jako całkowita względem niej opozycja.

Wychowanie wbrew światu byłoby skazane na porażkę, choćby przez to, że oznaczałoby ignorowanie istotnej części doświadczenia młodego pokolenia” (s. 275).

Książka Stanisława Gałkowskiego jest świetnie pomyślana i napisana. Pewnym mankamentem jest jej niedostateczne zredagowanie: notorycznie pojawiające literówki, opuszczone wyrazy, momentami brak znaków przestankowych itp. Jednak usterki te nie przysłaniają jej ogólnej wartości. Szczególnie cennym walorem pracy jest połączenie w niej wiedzy *stricte* naukowej z językiem prostym i zrozumiałym dla szerokiego grona odbiorców. Ta książka to wprost udostępnienie warsztatu teoretycznego nie tylko tym, którzy się wychowaniem zajmują właśnie w sposób teoretyczny, akademicki, ale również tym, którzy są wychowawcami. Książka „Długomyślność” z pewnością stanie się dla nich pomocnym narzędziem, które będą mogli wykorzystać w pracy. Niech zachętą do lektury będzie konkluzja cytowanej już recenzji Rafała Godonia, że książka Stanisława Gałkowskiego „otwiera dyskusję, a nie ją zamyka”⁶.

⁶ Fragment z recenzji wydawniczej zamieszczonej na czwartej stronie okładki.

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca w Wyższej Szkole Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki oraz Wyższej Szkole Komunikowania Politologii i Stosunków Międzynarodowych. Wielokrotnie wygłaszała wykłady i referaty w Londynie na zaproszenie PUNO, IPAK-u oraz PON UJ (Polskiego Ośrodka Naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Londynie). Jest autorką wielu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007).

Karolina Ćwik – mgr, magister teologii, doktorantka w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej UKSW. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat filozoficznego rozumienia *Verbum Incarnatum* w tekstach św. Tomasza z Akwinu. Laureatka Nagrody im. Prof. Mieczysława Gogacza za pracę magisterską pt. *Przyrodzona i nadprzyrodzona wizja szczęścia w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, która powstała pod kierunkiem ks. dra hab. T. Stępnia. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół metafizyki Akwinaty, relacji wiary i rozumu oraz etyki. Jest członkiem Stowarzyszenia Teologów Moralistów.

Kingsley C. Ekeocha – is a doctoral student of the John Paul II Catholic University of Lublin (KUL). He holds a bachelor's degree in philosophy and theology from the Pontifical Urban University Rome and a master's degree in philosophy from KUL. He is currently researching on realistic cognition with particular reference to the thoughts and works of Mieczysław A. Krąpiec.

Jacek Grzybowski – ks. dr hab., prof. UKSW. Adiunkt na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW i wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie. Autor książek i artykułów naukowych z dziedziny filozofii polityki, filozofii kultury i historii filozofii. W swoich pracach podejmuje problematykę filozoficznych inspiracji i źródeł współczesnych zagadnień kulturowych i cywilizacyjnych. Ostatnio opublikował: *Byt, tożsamość, naród. Próba wyjaśnienia formuły „tożsamość narodowa” w perspektywie metafizyki* (Kęty 2012); *Mysł filozoficznie – myśl politycznie! Analiza i ocena historycznokulturowych rąj filozofii polityki* (redakcja, Warszawa 2013); *Cosmological and philosophical world of Dante Alighieri. The Divine Comedy as a medieval vision of the universe* (Frankfurt am Main 2015);

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką.

Richard Kalka – Ks. dr, Centre de Recherche Philosophique Saint Thomas d'Aquin (Paryż). Obronił rozprawę doktorską na temat statusu ontologicznego relacji międzyosobowych na Uniwersytecie Paryż IV Sorbona. Wykładał filozofię tomistyczną na Uniwersytecie Paryż XII (Creteil) w latach 1981-1985.

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m. in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), a także prace: *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), liczne artykuły (45) oraz przekłady (43).

Jakub Kośka – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Tytuł magistra uzyskał na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu. W 2013 r. skierowany na studia na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW w Warszawie. Obecnie doktorant w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej. Przygotowuje rozprawę,

w której analizuje dorobek prof. Wiktora Wąsika, ze szczególnym uwzględnieniem jego koncepcji historii filozofii polskiej, a także wpływu arystotelizmu na kształtowanie się polskiej myśli filozoficznej. Uczestniczy w konferencjach, publikował m.in. w „Ateneum Kapłańskim” i „Studiach Pelplińskich”.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., prof. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych w Łodzi, absolwent ATK, doktor UW. Autor czterech książek o tematyce filozoficznej. Ostatnią była monografia *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo (Lublin 2013). Ponadto autor jednej książki historycznej, kilkudziesięciu artykułów naukowych, 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej, a także ponad 20 pomniejszych publikacji (hasła w Encyklopedii Katolickiej, Wielkiej Encyklopedii PWN, recenzje).

Mateusz Penczek – dr, absolwent psychologii i filozofii na Wydziale Filozoficznym UJ. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii uzyskał w 2010 r. na Wydziale Filozoficznym UJ na podstawie rozprawy „Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu”. Adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Ewa Agnieszka Pichola – mgr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Obecnie doktorantka, kontynuuje badania w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę, w której analizuje dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w pismach niemieckiego fenomenologa. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.

Jan Pociąg – inż., magister teologii. Obronił rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Autor artykułu „Piotra Semenki próba odnowy filozofii klasycznej” (RT 5(2016)). Uczestnik X Międzynarodowego Kongresu Ontologicznego w San Sebastian (2012), gdzie wygłosił referat „The Wave-Corpuscle Duality of Matter and the Nature of the Universe”. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół

aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze. Jest członkiem Sodalicji Świętej Jadwigi Królowej.

Michał Zembrzuski – dr, adiunkt w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pracę doktorską poświęcił tematyce zmysłów wewnętrznych w koncepcji św. Tomasza z Akwinu. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*.